

НАСТУПНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Статтю присвячено порівняльному аналізу основних положень Кримінального кодексу України 1960 року та Кримінального кодексу України 2001 р. В ній розглянуто окремі інститути Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України 2001 р., проаналізовано, які новели були внесені до нового Кримінального кодексу, які загальні риси об'єднують ці два закони, та зроблено спробу проаналізувати ті недоліки нового Кримінального кодексу, що можуть негативно впливати на механізм кримінально-правового регулювання в Україні.

Відомо, що протягом історії людство неодноразово було змушене змінювати усталені погляди на суспільство, державу, право. Однак практично люди завжди вважали, що попередні помилки вже виправлені, а сьогоднішня сума знань являє собою вершину науки. Хибна думка. Адже й сьогодні у вищих навчальних закладах, в аспірантурах, докторантурах, у Національній академії наук існує не що інше, як так званий тимчасовий рівень знань, який людство вважає істиною в останній інстанції. При цьому ігнорується той факт, що і в наші дні ми оперуємо не тільки сумою певних знань, а й сумою наших хибних поглядів.

Очевидно, певні суперечливі тенденції зберігатимуться протягом принаймні кількох років. Але при всіх недоліках, які дають нам можливість розвивати наші наукові здібності та наукові дослідження, прийняття нового Кримінального кодексу слід оцінити як однозначно позитивний фактор удосконалення механізму кримінально-правового регулювання. Новий Кримінальний кодекс України дає можливість системно і на більш високому рівні вирішити завдання щодо вдосконалення норматив-

ного компонента механізму кримінально-правового регулювання.

Прийнятий у 1960 році Кримінальний кодекс України був чинним майже півстоліття, відобразивши ті грандіозні зміни, які відбувалися в житті країни протягом цього часу.

Новий Кримінальний кодекс України було прийнято трохи більше півроку тому. Чи слід вважати новий Кримінальний кодекс України 2001 р. наступником, спадкоємцем «старого» Кримінального кодексу України 1960 р., чи це зовсім новий нормативний акт? Як відзначає відомий вітчизняний учений В. О. Навроцький, Кримінальний кодекс України 2001 р. є наступником Кримінального кодексу України 1960 р. [1], тобто простежується такий зв'язок між двома законами, що встановлюють злочинність і караність діяння та інші його кримінально-правові наслідки, при якому в новому нормативному акті зберігаються основні ознаки, котрі визначають змістовну і формальну характеристику кримінального закону. Наступність кримінального законодавства знаходить своє виявлення у таких моментах:

— збережено структуру та назву кодифікованого нормативного акта про кримінальну відповідальність;

— норми та інститути, які містилися в Загальній та Особливій частинах закону, в цілому збережені, хоча слід відзначити зміни в структурі Особливої частини — замість глав з'явилися розділи, хоча це не відобразилося на змістовому елементі структури кримінального закону. До принципів змін у структурі Особливої частини слід віднести переосмислення значення родового об'єкта злочинів, про що свідчать зміни в розташуванні тих чи інших розділів. Більшість розділів Загальної частини змінили свою назву та частково зміст, з'явилися нові інститути, які раніше розглядалися тільки на теоретичному рівні (наприклад, види вини, види замаху на злочин, обмежена осудність, уявна оборона та багато інших);

— істотно не змінився об'єм криміналізації суспільних відносин;

— кримінальна відповідальність, як і раніше, глибоко диференціюється.

Усе це й багато інших позитивних рис нового Кримінального кодексу України свідчить, що це не просто нова редакція Кримінального кодексу України 1960 р., за якою законодавець лише доповнив кодекс новими нормами і виключив застарілі положення, а нова концепція кримінальної політики держави. Багато норм, які з'явилися в новому Кримінальному кодексі України, не мають аналогів у попередньому кримінальному законодавстві.

Безумовно, велике значення в питанні захисту прав та законних інтересів громадян мають об'єктивні чинники, які зумовлюють позитивну роль нового кримінального закону, але не вони відіграватимуть провідну роль у цьому питанні. Значна роль належить суб'єктивним чинникам, які лежать у сфері застосування кримінально-правових норм.

Сучасний стан кримінально-правового регулювання в Україні характеризується суперечливими тенденціями: з одного боку є ряд позитивних моментів, які свідчать про прагнення держави досягти відповідних європейських стандартів і вдосконалити механізм кримінально-правового регулювання, з іншого — є цілий ряд негативних моментів, які не дають змогу оцінити процес вдосконалення кримінально-правового регулювання як однозначно позитивний, а в деяких випадках свідчить про істотні недоліки в цьому механізмі, передусім концептуального та нормативного характеру.

Під механізмом кримінально-правового регулювання слід розуміти нормативно визначену взаємодію окремих елементів правової системи, яка забезпечує (має забезпечувати) виконання завдань, що стоять перед кримінальним правом як окремою галуззю права. Структура механізму кримінально-правового регулювання як основних елементів

включає: кримінально-правові норми (кримінальне право у власному розумінні слова), юридичні факти, кримінально-правові відносини, акти застосування кримінального права, акти реалізації кримінального права [2].

До позитивних моментів, які сприяють вдосконаленню механізму кримінально-правового регулювання, слід віднести намагання авторів нового Кримінального кодексу України об'єктивізувати кримінально-правові норми в контексті переорієнтації на традиційні цінності сучасної європейської демократії і основних засад правової держави. Наприклад, у відповідності до вимог Ради Європи змінено систему покарань. Покарання існують й існуватимуть доти, доки зберігається злочинність — негативне соціальне явище, прямим наслідком якого є порушення прав і свобод громадян, але при цьому не слід забувати про те, що засуджений є учасником кримінально-процесуального правовідношення і саме внаслідок цього має певний правовий статус. З того часу, як Україна стала членом Ради Європи, її зобов'язання перед однією з найважливіших європейських і світових міжнародних організацій стали неодмінною передумовою часткового наближення до права Європейського Союзу. Ратифікація Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини і її протоколів (далі — ЄКПЛ) справила значний вплив на процес прийняття у 2001 р. нового Кримінального кодексу та на зміст окремих його інститутів. Розглядаючи питання про норми ЄКПЛ, деякі автори справедливо зазначають, що за своїм значенням участь у Конвенції та протоколах до неї слід розглядати як справжню правову революцію [3].

Формулювання у Кримінальному кодексі України 2001 р. системи покарань стало позитивним фактором у механізмі кримінально-правового регулювання: на відміну від Кримінального кодексу України 1960 р. ця система стала гнучкішою, покарання, хоч і зберегли традиційний поділ на основні й додаткові, розташовані за новим принципом — від м'якшого до суворішого, що дає змогу суду повніше застосовувати принципи гуманізму, в санкціях статей передбачено більше покарань, альтернативних позбавленню волі, що відповідає вимогам Ради Європи [4]; з'явилися зовсім нові покарання, які не були відомі кримінальному законодавству України до 2001 р. Але саме цей останній момент і викликає певні запитання. Безумовно, в межах окремої статті неможливо розглянути всі проблеми й дати відповідь на всі запитання, але спробуємо приділити увагу хоч деяким із них: наприклад, ст. 57 Кримінального кодексу України 2001 р. передбачає, що при застосуванні такого покарання, як виправні роботи, в дохід державі йдуть відрахування із заробітку. При цьому виникає ряд запитань, відповідь на які не міститься ні в Кри-

мінальному кодексі, ні в підзаконних актах: чи може бути застосоване дане покарання до осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність, і що вважати в даному разі заробітком; чи має право такий засуджений працювати за сумісництвом; як має визначатися розмір відрахувань у дохід державі при видачі заробітної плати в натуральній формі у випадках, дозволених чинним законодавством; чи має право засуджений до виправних робіт виконувати роботи й одержувати доходи за договорами цивільно-правового характеру?

Виникає також питання про можливість призначення такого покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або проводити певну діяльність щодо осіб, які займаються підприємницькою діяльністю. Наприклад, якщо особа займається підприємницькою діяльністю як приватний підприємець, чи може суд позбавити її цього права? У Законі України «Про підприємництво» вже вказані види підприємницької діяльності, якими не можуть займатися конкретні категорії осіб. Тому необхідно конкретизувати на рівні закону (або хоча б підзаконного акта) перелік конкретних видів діяльності, якими суд може заборонити особі займатися [5].

І останнє зауваження щодо інституту покарань, хоча, безумовно, перелік проблем можна продовжити. На нашу думку, саме формулювання назви окремих покарань не можна вважати коректним. Слова «позбавити права» суперечать суті ЄКПЛ. У цьому документі йдеться про те, що ніхто, в тому числі й держава, не може позбавити людину якогось права. Ідея про рівність прав людей є суттю всього правового інституту прав і свобод людини. Мова може йти тільки про те, що в певних, передбачених законом випадках, при наявності законних умов і підстав, держава може обмежити людину в правах на певний строк. Тому слова «позбавлення права» не повинні мати місця в кримінальному законі. Якщо ми проведемо певну аналогію і проаналізуємо останні зміни в кримінальному законодавстві, то побачимо непослідовність аргументації законодавця: одним з аргументів за скасування смертної кари був саме той, що держава не може позбавити особу права на життя. Замість цього держава позбавила особу права на свободу, передбачивши довічне позбавлення волі. Де той критерій, за яким можна визначити, яке право для людини є ціннішим — життя чи свобода, і, відповідно, яке покарання є жорстокішим — позбавлення життя чи позбавлення волі? Тільки обмеження права на певний строк може бути засобом покарання в правовій державі [6].

Простежується тісний зв'язок між нормами Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу: у санкціях норм Особливої частини знайшло своє відбиття концептуальне положення, закладене

ще в перші роки розробки проекту Кримінального кодексу щодо гуманізації системи покарань. По-перше, всі санкції Особливої частини побудовані за схемою: від покарань менш суворих — до більш суворих. Сенс такої побудови в тому, що суд, відмовляючись від призначення менш суворого покарання, мусить навести мотиви щодо необхідності звернення до суворішого покарання. Враховуючи, що санкції передбачають, як правило, в альтернативі не два, а три, а то й більше видів покарання, безумовно, рух до найсуворішого покарання потребує пошуку достатньо виважених та обґрунтованих для цього аргументів. По-друге, характерною рисою Особливої частини є також зниження для більшості злочинів покарання у вигляді позбавлення волі та введення до санкцій покарань, альтернативних позбавленню волі. Так, суттєво знижені строки покарання за господарські, військові, необережні злочини. Покарання у вигляді позбавлення волі строком 15 років збережено, як правило, за злочини, пов'язані з посяганням на життя людини, а також за корисливо-насильницькі злочини [7].

До позитивних моментів удосконалення механізму кримінально-правового регулювання слід віднести «виключення» із Кримінального кодексу окремих статей, які не відповідають сучасним вимогам суспільного життя і водночас «включення» цілого ряду «нових» статей та цілих розділів (наприклад, розділ VIII «Злочини проти довікілья»; розділ XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж», що передбачають кримінальну відповідальність за діяння, які, на жаль, стали реаліями сучасного життя і потребують кримінально-правового регулювання). В цілому ж можна відзначити, що Особлива частина Кримінального кодексу України 1960 р. за станом на 5 квітня 2001 р. налічувала 318 статей, новий же Кримінальний кодекс містить в Особливій частині 339 статей, тобто кількість статей зросла лише на 6,6 %. Переважна більшість діянь, за які встановлювалася кримінальна відповідальність за Кримінальним кодексом України 1960 р., є кримінально-караними і за новим Кодексом. Декриміналізовано діяння, які передбачалися 26 статтями Особливої частини попереднього Кодексу. Статті ж Кримінального кодексу України 2001 р., які не мають, на перший погляд, аналогів у раніше чинному кримінальному законодавстві, в переважній більшості випадків передбачають діяння, за які й раніше наставала кримінальна відповідальність [8].

В цілому ж Кримінальний кодекс України 2001 р. дає можливість більш системно і на вищому рівні вирішувати завдання щодо вдосконалення нормативного компонента механізму кримінально-правового регулювання.

Певним стабілізуючим фактором правової системи є керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України. В принципі, ці постанови певним чином надають правозастосовчій практиці елементу стабільності, хоча сама по собі їх юридична природа і правомірність існування саме в такому вигляді має бути уточнена, а можливо, і змінена на законодавчому рівні. Це питання не знайшло, на жаль, свого вирішення в Кримінальному кодексі України та в новому законі про судоустрій, хоча на необхідності вирішення цього питання не раз наголошувалося в юридичній літературі [9].

Новий Кримінальний кодекс значно розширює перелік обставин, що виключають злочинність діяння порівняно з Кримінальним кодексом 1960 р., який передбачав тільки необхідну оборону, крайню необхідність та затримання злочинця. У Кримінальному кодексі України 2001 р., окрім названих, передбачаються також фізичний та психічний примус, виконання наказу чи розпорядження, діяння, пов'язане з ризиком, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, а також включення статті про уявну оборону. Таке розширення обставин, що виключають злочинність діяння, впливає на вдосконалення механізму кримінально-правового регулювання, який діє в загальнорегулятивному режимі й обов'язковими елементами якого є: а) кримінально-правові норми; б) передбачені в цих нормах конкретні юридичні факти; в) загальнорегулятивні кримінально-правові відносини; г) акти реалізації кримінально-правових норм. Факультативними елементами механізму кримінально-правового регулювання в режимі, що розглядається, можуть бути також акти застосування кримінально-правових норм. В окремих випадках своєрідним «підтвердженням» факту дотримання відповідних кримінально-правових норм-заборон (факт відсутності їх порушення) з боку певної особи можуть бути акти застосування норм кримінального права (наприклад, ч. 2 ст. 11, ст. 36—43 Кримінального кодексу) [10]. Хоча слід відзначити, що в цілому позитивно оцінюючи вплив на механізм кримінально-правового регулювання розширення переліку обставин, які виключають злочинність діяння, окремі вчені, наприклад, В. О. Навроцький, стверджує: «...при цьому теоретичні конструкції введено в закон недостатньо критично. Наприклад, у ст. 37 Кримінального кодексу говориться про "уявну оборону". Дійсно, таке поняття існує в теорії кримінального права, ним користується судова і слідчо-прокурорська практика, воно знайшло своє відображення в одній із постанов Пленуму Верховного Суду України (пункт 9 Постанови від 28 червня 1991 р. "Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно-небез-

печних посягань"). Однак правильнішим було б, як видається, говорити не про уявну оборону, а про оборону від уявного посягання, оскільки насправді оборона здійснюється і тому, кого прийнято за посягаючого, заподіюється не уявна, а цілком реальна шкода» [11].

До негативних моментів, що характеризують механізм кримінально-правового регулювання, слід віднести відсутність комплексного підходу у визначенні юридичної природи і співвідношення цілих інститутів кримінального права (наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX), закон про кримінальну відповідальність (розділ II), примусові заходи медичного характеру та примусове лікування (розділ XIV), особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх (у контексті застосування примусових заходів виховного характеру) (розділ XV).

Питання про кримінальну відповідальність є одним з основних центральних питань кримінального права. Розділ II Кримінального кодексу України 2001 р. має назву «Закон про кримінальну відповідальність», але мова в ньому, по-суті, йде тільки про Кримінальний кодекс як єдине джерело кримінального права, хоча в ст. 3 йдеться й про інші закони, які в своїй сукупності становлять законодавство про кримінальну відповідальність. Але в Кримінальному кодексі України 2001 р. містяться цілі інститути, які не мають ніякого відношення до кримінальної відповідальності, або кримінальну відповідальність слід розуміти ширше, ніж оголошення у відповідності до Кримінального кодексу того чи іншого діяння злочином і встановлення за його вчинення покарання. Закон про кримінальну відповідальність за буквальним розумінням змісту цього поняття не охоплює випадків внесення змін і доповнень, наприклад, до розділу 14 Загальної частини, в частині саме примусових заходів медичного характеру, які за своїм змістом ніякого відношення до кримінальної відповідальності не мають.

На цей недолік нового Кримінального кодексу вказує і В. О. Навроцький, який, зокрема, пише, що: «в той же час КК 2001 р., як і КК 1960 р., містить коло положень, які стосуються не матеріального кримінального права, а кримінального процесу, інших галузей законодавства. Серед них ті, які регламентують примусові заходи медичного та виховного характеру. Потрапивши свого часу до КК, очевидно через непорозуміння, а можливо, тому, що законодавець не знайшов їм адекватного місця в системі законодавства, такі норми зберегли своє місце і в новому КК. Порушення послідовності в кодифікації, зокрема відхід від неодноразово проголошеного "пакетного" принципу прийняття кодексів кримінально-правового циклу (КК, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого) обумовив те, що в новому КК, як і в чинному

раніше, є багато положень процесуального характеру» [12].

Хочеться звернути особливу увагу на розділ IX і зупинитися на тій колізії між теорією та законом, яка з прийняттям «нового» Кримінального кодексу, на нашу думку, набула ще більшої гостроти та актуальності. В механізмі кримінально-правового регулювання одним з елементів є кримінально-правові відносини, виникнення яких пов'язується з таким юридичним фактом, як учинення особою злочину. Відповідно до спрощеного підходу до вирішення цього питання саме в момент учинення злочину суб'єкт злочину (осудна особа, яка досягла певного віку) стає суб'єктом кримінально-правових відносин. Яке ж місце в механізмі кримінально-правового регулювання відводиться кримінальній відповідальності? На жаль, сучасні підручники із Загальної частини кримінального права викладають питання про кримінальну відповідальність таким чином, що складається враження, що це якийсь окремий феномен, не пов'язаний з кримінально-правовими відносинами, мова навіть іде про позитивну кримінальну відповідальність як результат правомірної поведінки. Деякі автори навіть пишуть про те, що така поведінка реалізується в рамках кримінально-правових відносин [13]. Саме такий підхід, на нашу думку, глибоко теоретично хибний, є результатом нерозуміння або небажання зрозуміти зміст механізму кримінально-правового регулювання, теоретичних підходів до визначення феномена правовідносин та, зокрема, кримінально-правових відносин і поняття кримінальної відповідальності як одного з обов'язкових елементів кримінально-правових відносин, а саме їх об'єкта. Ю. В. Баулін, розглядаючи кримінальну відповідальність у межах кримінально-правових відносин, пише, що «об'єктом таких правовідносин є ті особисті, майнові або інші блага особи, зменшення яких передбачається в санкції статті Особливої частини КК, за якою особа визнається винною у вчиненні злочину і які визначені обвинувальним вироком суду». І далі: «...кримінальна відповідальність протікає в рамках кримінально-правових відносин, проте їх часові межі є різними. Так, кримінальна відповідальність виникає з моменту набрання обвинувальним вироком суду законної сили і закінчується, за загальним правилом, моментом припинення відбування покарання» [14]. З такою позицією, безумовно, погодитись дуже важко, хоча вона повністю відповідає рішенням Конституційного суду України від 27 жовтня 1999 р., яким дано офіційне тлумачення ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) [15]. Таке розуміння кримінальної відповідальності ставить принаймні два дуже серйозні запитання: по-перше, за межами кримінальної відповідальності залишається інститут судимості, хоча всім відомо,

що момент відбування покарання не робить особу «вільною» від кримінально-правових наслідків; і, по-друге, якщо кримінальна відповідальність починається з моменту набрання обвинувальним вироком законної сили, то від якої відповідальності особа звільняється на підставах, передбачених у ст. 44—49 Кримінального кодексу України 2001 р.?

Окремі положення КК та КПК не дають змоги однозначно вирішити спірні питання теорії в межах однієї концепції. В цьому плані насамперед необхідно звернути увагу на ч. 5 ст. 7 КПК України, відповідно до якої особа також може бути за вироком суду звільнена від кримінальної відповідальності чи покарання. Це положення фактично суперечить як одному із теоретичних підходів щодо розуміння кримінально-правового змісту кримінальної відповідальності, так і п. 11 рішення Конституційного суду України, про яке вже йшла мова. Відзначимо також надзвичайно суперечливий характер ч. 1 ст. 62 Конституції України та положення КК та КПК щодо звільнення від кримінальної відповідальності.

На нашу думку, безумовно слушною є позиція П. С. Матишевського, який зазначав, що «суб'єктами кримінально-правових відносин є, з одного боку, держава, а з іншого — особа, яка вчинила злочин. Матеріальний зміст кримінально-правових відносин становить сукупність прав та обов'язків суб'єктів цих відносин. Це положення передбачає, що до особи, яка вчинила злочин, мають бути вжиті заходи державного впливу і вона має бути покараною та що держава наділяється правом переслідувати злочинця у кримінальному порядку, доводити його вину у вчиненні злочину й застосовувати до нього кримінально-правову санкцію. При цьому кримінально-правові відносини виникають та існують незалежно від того, чи відома органам державної влади особа, яка вчинила злочин, чи виявити її не вдалося. Такі відносини існуватимуть доти, доки вони не будуть припинені або доки не відпадуть підстави, що їх спричинили. З моменту вчинення злочину (початок кримінально-правових відносин) виникає кримінальна відповідальність особи, яка вчинила суспільно небезпечне і кримінально каране діяння» [16].

Склад конкретних кримінально-правових відносин, як і будь-яких правовідносин, включає в себе суб'єктів (сторін) правовідносин, об'єкт і зміст правовідносин. Вирішальне значення має об'єкт правовідносин, оскільки він визначає не тільки сферу фактичних відносин, для впливу на які виникають відповідні правовідносини, а їх мету, сенс їх існування. Кримінально-правові відносини необхідні для врегулювання конфлікту, який виникає між державою, суспільством і громадянином внаслідок вчинення ним злочину. Методом, правовим засобом, з допомогою якого цей конфлікт вирішується, є кримінальна відповідальність, до змісту

якої входять такі елементи: офіційний, від імені держави, осуд злочинця, покарання, яке ми розуміємо у відповідності до його змісту (ст. 50 КК України), судимість, як особливий правовий стан, що обмежує певним чином права й покладає додаткові обов'язки на суб'єкта відповідальності. Кримінальна відповідальність - це правовий засіб, при застосуванні якого або під погрозою застосування якого вирішуються завдання, що стоять перед кримінальним правом.

Таким чином, об'єктом кримінально-правових відносин є саме кримінальна відповідальність. Визначення підстав, доцільності застосування, обсягу і ступеня реалізації відповідальності (вид і міра покарання, строки судимості) становить сутність конкретних кримінально-правових відносин.

Оскільки не викликає сумніву, що кримінально-правові відносини виникають з моменту вчинення злочину у повному обсязі, то це означає, що і права, й обов'язки сторін зразу ж виникають у повному обсязі: особа, яка дійсно вчинила злочин, повинна понести кримінальну відповідальність саме в тих межах, котрі передбачені законом за вчинення цього злочину. Відповідно визначаються і права держави. Але це не означає, що момент виникнення кримінальної відповідальності і момент її реалізації неодмінно збігаються.

Навпаки, права й обов'язки сторін до певного часу існують ніби в потенційному стані. Це відбувається тому, що частіше всього на момент вчинення злочину наше знання про нього (а відповідно і про права та обов'язки суб'єктів кримінально-правових відносин) ще неповні, а іноді й взагалі відсутні, а також тому, що злочинець нерідко ухиляється від відповідальності. Тому реалізація кримінально-правових відносин починається лише при умові, що державним органам став відомий дійсний зміст як своїх прав та обов'язків, так і прав та обов'язків особи, яка вчинила злочин. Але тому, що реалізація прав і обов'язків, передбачених у статтях Кримінального кодексу, можлива не інакше як у процесуальних формах, необхідним є виконання відповідних кримінально-процесуальних умов. Водночас слід окремо наголосити на такому: намагання пов'язати виникнення кримінально-правових відносин з моментом прийняття тих чи інших кримінально-процесуальних актів навряд чи можна вважати правильним. Кримінально-процесуальні відносини є відносинами суб'єктивними на відміну від кримінально-правових відносин, об'єктивних за своїм характером.

На нашу думку, тільки такий підхід до розуміння кримінальної відповідальності дає можливість теоретично обґрунтувати застосування норм Кримінального кодексу про звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 44–49 Кримінального кодексу України). У теорії кримінального пра-

ва звільнення від кримінальної відповідальності традиційно розглядається як одна з форм реалізації кримінальної відповідальності. У спрощеному вигляді звільнення від кримінальної відповідальності відбувається за формулою: особа, в принципі, підлягає кримінальній відповідальності, бо в її діянні міститься склад злочину, але в силу передбачених законом обставин звільняється від неї.

Висновок про наявність у діях особи складу злочину можуть робити різні правозастосовчі органи, але офіційного характеру ця обставина (юридичний факт) набуває лише в обвинувальному вирокі суду. Таким чином, між презумпцією невинуватості (ст. 62 Конституції України) і положеннями Кримінального кодексу про звільнення від кримінальної відповідальності існує суперечливість, яку з точки зору логіки взагалі не можна вирішити. Можна зробити висновок, що в принципі інститут звільнення від кримінальної відповідальності є певною мірою неконституційним. Треба, якщо дотримуватись логіки закону, залишити в Кримінальному кодексі тільки інститут звільнення від покарання чи відбування покарання.

Очевидно, суперечливі тенденції та окремі відзначені позитивні й негативні моменти зберігатимуться протягом принаймні кількох років і певний «ухил» у той чи інший бік в основному залежатиме від суб'єктивних чинників.

У цій статті автор не ставив за мету проаналізувати детально всі негативні та позитивні риси нового Кримінального кодексу України 2001 р. Та, мабуть, це й неможливо зробити одній людині. Ми вказали лише на певні моменти, які стосуються окремих елементів механізму кримінально-правового регулювання.

У цілому ж хочеться приєднатися до висновку, що його у зв'язку із прийняттям нового Кримінального кодексу зробили такі відомі вітчизняні вчені, як В. В. Сташис та В. Я. Тацій [1-7], а саме: Кримінальний кодекс України ґрунтується на Конституції України та загально визначених принципах і нормах міжнародного права; в ньому отримали законодавче закріплення основоположні принципи цивілізованого кримінального права: немає злочину — немає покарання без вказівки на те в законі; застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією забороняється; підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом; закріплено принцип особистої та винної відповідальності фізичних осіб; поширені положення, спрямовані на посилення боротьби з організованою злочинністю; розширено систему покарань, альтернативних позбавленню волі; санкції Особливої частини формуються відповідно до положення «від покарань менш суворих до більш суворих»;

Кримінальний кодекс України 2001 р. закріпив остаточну відмову від смертної кари як надзвичайної міри покарання, в той же час передбачив довічне позбавлення волі лише за злочини, пов'язані з умисним убивством людини за обтяжуючих обставин; знижений строк покарання у вигляді позбавлення волі за необережні злочини; введено ряд нових норм, що забезпечують можливість звільнення від кримінальної відповідальності та пока-

рання; в Особливій частині Кримінального кодексу передбачено низку заохочувальних норм, що стимулюють позитивну поведінку винного; декриміналізовані діяння, суспільна небезпечність яких не є великою і боротьба з якими вважається достатньою шляхом застосування заходів адміністративно-правового, дисциплінарного, цивільно-правового або іншого впливу.

1. *Навроцький В. О.* Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.).— К., 2001.— С 63, 64.
2. Див.: *Шапченко С.* Механізм кримінально-правового регулювання в правовій системі України: поняття та структура // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник. Юридичні науки. Випуск 40.— С 63—67.
3. *Гомьн Д., Харрис Д., Зевак Л.* Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика.— М, 1998.— С. 3.
4. Європейські громадські санкції та заходи. Матеріали семінарських слухань 11—12 квітня 2001 р. Міністерство юстиції України. Рада Європи. 2000.— С. 5—23.
5. *Андрушко П.* Окремі питання вдосконалення законодавства про покарання, не пов'язані з позбавленням волі // Європейські громадські санкції та заходи. Матеріали семінарських слухань 11—12 квітня 2001 р. Міністерство юстиції України. Рада Європи. 2000.— С. 73—78.
6. Див.: *Лихова С. Я.* Окремі види покарань за чинним КК України у світлі Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник. Юридичні науки. Випуск 42.— С. 59—65.
7. *Тацій Василь, Сташис Володимир.* Кримінальний кодекс як поступ гуманізму і демократії // Вісник прокуратури.— № 3, 2000.—С. 15.
8. *Навроцький В. О.* Вказ. праця.— С. 57, 58.
9. Кримінальне право України. Особлива частина.— К., 1999.—С. 16.
10. Див. *Шапченко С.* Вказ. праця.— С. 63—67.
11. *Навроцький В. О.* Вказ. праця.— С. 35.
12. *Навроцький В. О.* Вказ. праця.— С. 34.
13. Див., напр.: Кримінальне право України. Загальна частина.— К., 2002.— С. 73.
14. Кримінальне право України. Загальна частина.— Київ—Харків, 2001.—С. 29.
15. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997—2001. Книга 1.— К., 2001.— С 469—476.
16. *Матишевський П. С.* Кримінальне право України. Загальна частина.— К., 2000.— С 55.
17. *Тацій Василь, Сташис Володимир.* Вказ. праця.— С 7—8.

Lykhova S. Y.

ANALITICAL COMPARISON OF CRIMINAL LAW

This article consists of an analytical comparison of the Criminal Code of Ukraine adopted in 1960 with the new one that was adopted in 2001. The author pays special attention to certain spheres of the General and Special Parts of the new Criminal Code by comparing the new amendments with the old laws and tries to predict some possible disadvantages of the new amendments which could lead to negative consequences in the mechanism of criminal law regulation in the future.